

ХОРАЗМ ТЎЙ МАРОСИМЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Сабинова Насиба Эргашевна

ф.ф.д. (DSc), доцент

Хоразм вилояти педагогларни янги методикаларга ўргатиш миллий маркази
sabnas1@yandex.ru

Аннотация. Ушбу мақолада сўз Хоразм маросим фольклори, тўй маросимида оид поэтик рамзлар ҳақида сўз юритилган. Шунингдек, фарзанд билан алоқадор қўшиқларда ишлатиладиган рамзлар аввало фарзанд тушунчаси билан боғлиқлиги, бефарзандлик, фарзанд тушунчалари алоҳида таҳлилга тортилган. Жумладан, “олма” ва “нор” рамзларининг қўлланилишида бошқа маънолар ҳам борлиги айтиб ўтилган.

Калит сўзлар: Бешик тўйи, соч тўйи, ёш тўйи, қадимги маросимларнинг қолдиқлари, “ошиқ”, “пачиз”, “олтин қобок” каби ўйинлар.

ОСОБЕННОСТИ ХОРАЗМСКИХ СВАДЕБНЫХ ОБРЯДОВ

Сабинова Насиба Эргашевна

д.ф.н., доцент

Хорезмский областной национальный центр подготовки педагогов по новым методикам
sabnas1@yandex.ru

Аннотация. В статье рассматривается фольклор обрядов Хорезма, поэтические символы, связанные с свадебным обрядом. Также символы, используемые в песнях, относящихся к ребенку, в первую очередь относятся к понятию ребенок, бесплодие, понятия ребенка участвуют в отдельном анализе. В частности, отмечается, что использование символов «яблоко» и «свет» имеет и другие значения.

Ключевые слова: Колыбельная свадьба, свадебная прическа, молодежная свадьба, остатки древних обрядов, игры типа «влюбленная», «пачиз», «золотая ракушка».

PECULIARITIES OF KHOREZM WEDDING CEREMONIES

Sabirova Nasiba Ergashevna

Doctor of Philology, (DSc), associate professor

Khorezm Region National Center for Training Pedagogues in New Methods
sabnas1@yandex.ru

Annotation. This article deals with the folklore of Khorezm ceremonies, poetic symbols related to the wedding ceremony. Also, the symbols used in the songs related to the child are primarily related to the concept of child, infertility, child concepts are involved in a separate analysis. In particular, it is noted that the use of the symbols "apple" and "light" has other meanings.

Key words: Cradle wedding, hair wedding, youth wedding, remnants of ancient ceremonies, games like “in love”, “pachiz”, “golden shell”.

Маълумки, инсон оила куриб, жуфтлик бўлиб яшар экан, ҳамиша ўз изидазурриёт қолдириш учун курашади. Бефарзандлик қадимда бехосиятлик рамзи сифатида

қораланган. Буни айрим дostonлардаги мотивлар ҳам тасдиқлайди. “Эдига” дostonида Тулумхўжани бефарзандлиги учун саройдан хайдаб, Қўнғирот элидан бадарға қилишади. Дostonдаги ушбу шеърлар буни тасдиқлайди: Юртға етар бефарзанднинг шумлиғи, Касофатдур асли ўзи бўлдиғи, Макбул эмас яхши-ёмон қилиғи, Бу даргоҳда анга даврон бўлмасин[1].

Халқ қўшиқларида фарзанд тимсоли сифатида турли-туман нарсa-предметлар, наботот ва ҳайвонот оламига мансуб образларга мурожаат этилади. Даставвал фарзанд рамзи сифатида бешик тилга олинади:

Мўраласак мўрингиздан тутун чиқар, Бизга деган қатламангиз бутун чиқар.

Бутун чикса, шу хонадон хайрли эшик, Шу эшикка буюрсин *тилла бешик*[2].

Шу нарсани алоҳида таъкидлаш лозимки, фольклор асарларида бешик тушунчаси тилга олинганда унга нисбатан “тилла”, “олтин” каби эпитетлар қўшилади: Бу уйда ҳиммат тоғи дарпанади,

Тўрида *олтин бешик* дарпанади,

Ё Муҳаммадумматина, ё рамазон.

Ушбу эпитетлар аслида бешикка эмас, балки унинг ичидаги фарзандга қарата айтилади. Чунки фарзанд олтиндан ҳам қимматли бўлган зотдир. Албатта, бешик тасвирланган лавҳаларда болага алла айтиш одати ҳам ўз ифодасини топади. Айрим қўшиқларда зурриёт, фарзанд рамзи сифатида қушлар образига, хусусан, булбул тимсолига мурожаат этилади:

Томгасепдим седана, Терибесинбедана,

Уйингиз–*булбулхона*, Ҳарйилибўлсинтўйхона.

“Булбулхона” сўзи орқали ифодаланган объектнинг рамзий талқинида асосий урғу фарзанднинг йиғиси, кулгуси, шовқин-сурони каби турли қилиқ ва хосиятларига қаратилади. “Болалик уй бозор” мақоли ҳам ўша хусусиятларга анча мос келади. Фарзандга авлодни давом эттирувчи зот сифатида қаралганлиги сабабли унинг билан боғлиқ рамзлар оилага алоқадор рамзлар билан ёнма-ён келади. Масалан, “чироқ” рамзи қўшиқларда фарзанд ва оила тимсолларига уйқаш келади: Қора гўзим қораси, Қоронғи уйим чириси, Хафакўнглимбиноси, Алла, болам, аллаё[3].

Хонадонда чироқ ёниши ҳаётнинг давомийлиги, оиланинг барҳаётлигини англатади, унинг негизида эса фарзанд тушунчаси ётади. Қўшиқларда ўғил ва қиз фарзандлар билан алоқадор рамзлар мавжуд. Уларда умумийлик билан бирга алоҳидалик ҳам кўзга ташланиб туради. Маълумки, ёшлиқдан бошлаб ҳар бир жинс учун мавжуд ўйин турлари борки, уларнинг асосида рамзийлик бўртиб туради. Бу ҳолат халқ турмушини кенгроқ доирада тасвирлайдиган дoston жанрида айниқса яхши ёритилган. Хоразм “Гўрўғли” туркумининг биринчи дostonида Гўрўғлининг гўрда туғилиши эпизоди берилади. Онасининг мозори ёнида ўйнаб юрган боланинг жинсини аниқлаш учун гўрнинг оғзига ошиқ ва қўғирчоқ ташлаб қўйишади. Бола ошиқни олиб ўйнайди. Унинг ўша қилиғи орқали ўғил эканлиги аниқланади[4]. Демак, ҳар бир жинснинг машғулоти билан алоқадор рамзий ўйинчоқлари ҳам халқ ижодида, жумладан қўшиқларда ўз ифодасини топади: *Олтин ошиқ* ўйнаган, Ўғлинг бўлғай ёр-ёр.

Қумуш қошиқ ўйнаган, Қизинг бўлғай ёр-ёр[5].

Ошиқ ўйнаш ўғил болаларга хос машғулот бўлиб, илгари фаол ўйинлар қаторига кирган. Бу ўйин негизида аввало болаларни овчиликка, қолаверса, ҳарбий машғулотга тайёрлаш мақсадлари ётади. Чунки, ўйинчи икки-уч метрдан туриб рақиб ошиғини уриб йиқиши ёки ошиқни отганда унинг лозим бўлган (яъни ютуқ таъминланадиган) ҳолатда туришини таъминлаши шарт бўлиб, у ошиқ эгасидан ниҳоятда кучли аниқликни, мерганликни, эпчилликни ва пухталиқни талаб қилади. Демак, ошиқ ўйини шунчаки

вақтни кўнгилли ўтказиш машғулоти эмас, балки ҳаётий эҳтиёж асосида юзага келган машғулотдир. Қадимда бу ўйин болаларни бир ёш-табақа мансубиятидан бошқасига (масалан, болаликдан ўсмирликка, ўсмирликдан йигитликка) ўтказишдан аввал қилинган синов-инициация маросимлари чоғида ўйналган рамзий-ритуал ўйинлар сирасига кирган бўлиши керак. Хоразм воҳасида шу типдаги қадимги маросимларнинг қолдиқлари “ошиқ”, “пачиз”, “олтин қобок” каби ўйинлар тарзида ўтган асрнинг 60-йилларига қадар сақланиб қолганлиги этнограф Г.П.Снесарёв томонидан аниқланганлиги [6] ҳам шу фикр тўғрилигини тасдиқлайди. Шу сабабдан ҳам Хоразм воҳаси халқ кўшиқларида “ошиқ” деталли ўғил болани аниқловчи рамзий ифодага айланган. Энди юқоридаги кўшиқ таркибидаги “қошиқ” атамасига келсак, товоқ вақошиқ уй анжоми сифатида ўз маъносига эга бўлиб, бадий матндау оила рамзи бўлиб ҳисобланади. Қиз боланинг қошиқ ўйнаши унинг оилавий муҳитдаги машғулотга тайёрланишини билдириб, келажакдаги тақдирига ишора сифатида танланган рамзий ифодадир. Фарзанд туғилгандан кейин унинг соч тўйи ва ёш тўйи ўтказилади. Ўсиши давомида эркалаш ва суйиш кўшиқлари айтилади. Ўша кўшиқларда ҳам ўғил ва қизларни фарқловчи рамзий образ ва ифодалардан фойдаланиш анъанаси мавжудлиги кўзга ташланади. Ўғил болаларни суйиб эркалаганда қуйидаги кўшиқ ижро этилади: Ёшина ёш кўшилсин, *Ошина ош кўшилсин*.

Уллийигит бўлганда *Бошина бош кўшилисин* [7].

Мазкур кўшиқдаги “ош” ризқ-рўз ва бойлик рамзи бўлса, “бошина бош кўшилиши”, илгариги фаслимизда таъкидлаганимиз, каби уйланиш ва оилали бўлиш истагини англатади. Ўғил болаларга айтиладиган аллаларда, суйиш кўшиқларида уларнинг оила таянчи ва куч-қудрат тимсоли эканлигига ишора қиладиган рамзий ифодалар танланади:

Беглар бегин сарвари, Отангни бел камари. Камарни тиғ, жавҳари, Кўзим нури гавҳари, Оллоболам-ей, олло[8].

Кўшиқдаги “белнинг камари” ибораси боланинг куч-қудратига рамзий ишорадир. Қизларга нисбатан айтиладиган алла ва суюш кўшиқларидаги рамзий ишораларда унинг жинсига мос машғулотларга нисбат берилади:

Болам, болабдор бўлар, Олмабўлар, нор бўлар.

Бир куни келиб Ойхона, Кўп йигитлар зор бўлар.

Ўйна, ўйна, ўйнаой.

Кўшиқнинг умумий мазмунида қиз боланинг турмушга чиқишига кўпроқ эътибор қаратилишидан ташқари “олма”, анор” рамзларининг қўлланилишида яна бошқа маънолар ҳам яширинган. “Олма” ва “нор” қиз, аёл рамзи бўлиб, уларнинг негизида ҳосилдорлик инончлари, оила ва фарзанд тушунчалари ётади. Хуллас, фарзанд билан алоқадор кўшиқларда ишлатиладиган рамзлар аввало фарзанд тушунчаси билан боғланади, қолаверса ҳар бир фарзанднинг жинсига қараб уларга мос ҳолда танланади. Хулоса қилиб айтганда, ўзбек фольклоршунослигида маросим фольклори йўналишининг ривожланиб бораётган бир пайтида кўпгина урф-одат, маросимлар, улар таркибидаги вербал компонентлар унутилиб, этнофольклорий жараёни сўниб боришини олдини олиш ва унутилиш арафасига келиб қолган жараёнларни илмий тадқиқ қилиш бизнинг келгуси ишларимиз мазмунини ташкил этади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ошиқнома (Хоразмдостонлари). Пкитоб. – Урганч: «Хоразм» нашриёти, 2006. – 171-бет.

2. Улуғ ой умидлари: “Ё рамазон” мқўшиқлари (тўплаб, нашрга тайёрловчилар ва сўзбоши муаллифлари М.Жўраев ва Ш.Шомусаров). – Тошкент: “Мовароуннаҳр”, 2001. – 36-бет. (Нашрга тайёрловчи, М.Жўраевва б.)

-
3. Хоразм оғзаки ижод дурдоналари (нашрга тайёрловчилар Й.Зоҳидов, П.Бобожонов). – Урганч: “Хоразм”нашриёти, 1993. – 67-бет.
4. “Тўрўғли”: Хоразм достонлари (нашрга тайёрловчи С.Рўзимбоев). – Урганч, “Хоразм”нашриёти, 2004. – 20-бет.
5. Хоразм оғзаки ижоди дурдоналари (нашрга тайёрловчилар Й.Зоҳидов, П.Бобожонов). – Урганч: “Хоразм”нашриёти, 1993. – 81-бет.
6. СнесаревГ. П. Традиция мужских союзов в её позднейшем варианте у народов Средней Азии // Полевые исследования Хорезмской экспедиции в 1958—1961 гг. (памятники средневекового времени этнографические работы). – М., 1963. – С.155-205.
7. Беғубор қалб садоси (болалар фольклори). Нашрга тайёрловчи Ҳ.Рўзметов. – Урганч: “Университет”, 2003. – 11-бет.
- Хоразм хазинаси (нашрга тайёрловчи Собир Эҳсон Турк). – Урганч, “Хоразм”, 1996. – 7-бет.